

ЕЛЕНА ГЕОРГИЕВА ЦАЦОВА

(по баща Бояджиева)

(историята е споделена от Стефан Саранеделчев, племенник на Елена Цацова, и е публикувана в книгата “Хроника на част от Стайковския род”)

Елена е петото дете на Георги и Владка Бояджиеви. Ние, нейните племенници, си я знаехме като леля Еленка, въпреки, че тя понякога ни е казвала, че предпочита да я назоваваме не с умалителното, а с по-твърдо звучащото име – Елена. Родена е на 04.03.1912 г. в с. Осиковица. Растяла е като много умно и добро дете. Завършва с отличен успех и началното, и прогимназиалното образование в осиковското училище. С нетърпение е очаквала да се запише да учи в ботевградската гимназия.

Наближавала есента на 1926 г., но родителите ѝ мълчат по този въпрос. Разбира, че поради липса на средства да я издържат няма да я пратят да учи. Раздира се от мъка и тайно от тях, пред по-малките си сестри плаче. Научил за това, последният ѝ класен учител отива при дядо Георги и го увещава непременно да изпрати Елена да учи. По повод отговора на бащата, че няма материална възможност да издържа наред с голямата си челяд и ученичка в града, учителят заключава „Ще допуснете голяма грешка, ако Еленка не учи, защото, ако учи ще израсне като голям човек.“ Вероятно дядо Георги, който бе природно интелигентен човек, много добре е разбирал грешката, която допуска, но така или иначе петото му дете не продължава образованието си. Остава при родителите си, на които помага всеотдайно във всекидневната им работа и въщи, и при обработката на семейните земи. Едновременно с това чете много и се самообразова. Участва активно в културния живот на селото и най-вече в дейността на читалището. По-късно съдбата я свързва с един също добър, трудолюбив и честен мъж, за който се омъжва и макар за кратко има щастлив семеен живот. След загубата на съпруга си, за което по-долу ще пиша, леля Еленка се справя сама с много предизвикателства на живота. Така се калява като жена с твърд характер. Не толкова разговорлива и почти винаги сериозна, тя бе изключително скромна, честна, трудолюбива и без излишна показност се раздаваше за ближните. Наред с по-големия си брат Стайко бе една от главните морални (и не само) опори на родителите си, на другите сестри, брат и техните семейства. Още в началото на 50-те години на миналия ХХ в. приютява в макар малката си ботевградска квартира племенничката Виолета, която завършва последните гимназиални класове в Ботевград. Когато другата племенничка – Стефка се омъжва и заживява в града, леля Еленка също полага грижи за нейното по-безболезнено приспособяване към новите условия на живот.

През 1958 г. с упорит труд и големи лишения успява да си построи къща, с надежда, че в един бъдещ хубав ден, в него ще заживее синът Петър със свое семейство. Този дом стана притегателен център на всички роднини и в него през различни периоди живяха няколко роднински семейства. Първо в него живя семейството на брат ѝ Кирил, със съпругата Цоца и техните деца – близнаци Владко и Георги. След като това семейство се устрои в свой дом, в Етрополе, през 1961г. при леля Еленка заживя семейството на сестра ѝ Параскева (Пенка), със съпруга Димитър и децата Маргарита, и Георги, преселили се от Каспичан в Ботевград. Почти по същото време леля Еленка приюти да живеят при нея баба Вата и дядо Георги, които вече бяха с твърде влошено здраве.

Основните грижи през техните последни години полагаха леля Еленка и семейството на сестра ѝ Пенка. Малко, след като семейството на леля Пенка се устрои да живее в построена от него собствена къща, леля Еленка приюти в дома си да живеят близнаците Владко и Георги по време на учението им в местния Техникум по механотехника и електротехника. След тях в дома на леля Еленка заживя друга нейна сестра – Неда и съпруга ѝ Васил, които се преселиха от Златица в Ботевград. Двамата същото живяха там докато след четири години се снабдиха със свой дом.

Леля Еленка полагаше и много грижи да поддържа здрави връзките между семействата на братя и сестри, и на техните потомци. Два пъти, сама организира в своята ботевградска къща родови срещи на всички потомци на баба Владка и дядо Георги. Първия път срещата бе на 1 и 2 май 1964 г., а втория път – на 30 и 31 май 1987 г. След смъртта на дядо Георги и баба Владка, леля Еленка направи паметник на гроба им в ботевградските гробища. Поради това, че през 60-те години ликвидираха старите казанлъшки гробища, където бе погребан брат ѝ Стайко, тя пренесе пръст от гроба му, която постави в гроба на родителите им и монтира негова снимка на техния паметник.

За да науча повече за живота на леля Еленка и някои други неща бе разговорът ми с нея на 11 ноември 1984 г. По-долу е част от онова, която тя ми разказа, записано от мен с касетофон:

„Бяхме осем деца. За всяко дете от семейството имаше работа от сутрин до вечер. Мама излизаше сутрин на работа по нивите и ни заръчваше на нази, малките да гледаме по-малките. Спомням си веднъж бяхме останали у дома с майка ти Веска, още много мъничка, 2-3 годишна, а аз 10 - 11 годишна. По едно време тя изчезна и аз взех да я търся. Тук дете, там дете, няма я. Почнах да плача. Нали мама ме е оставила да я гледам, а аз не съм я опазила. Тръгнах надолу, през селото и стигнах чак извън него, на другия му край. Там в нивите гледам каква Вуна. (роднина на семейството- б.а СтС). Пита ме: „Весето ли търсиш? Ето я тук.“ Беше жътва и други хора я видели, но не знаят кое дете е. Но понеже мама, въпреки че бяхме много деца, винаги добре ни обличаше, чистичко, спретнато и те по това познали и казали „Това ще е само някое от децата на Георги Стайков“. Завели го при каква Вуна, на нивата. Тя го нахранила и поставила да спи.

Живеехме много задружно. Сега, когато хората имат малко деца и нацията ни е застрашена да изчезне, аз все си мисля „Как тогава, когато нямаше достатъчно някои продукти, например захар, хората намираха начин да раждат, отглеждат и възпитават повече деца?“ Казвам захар, защото тя бе дефицитна и родителите ни я криеха, но ние децата намирахме начин да си вземем по някоя бучка. Повече упрекваха по-големия от мене Кирил. Веднъж бях забравила бучка в джобчето си и като съм легнала да спя тя паднала и мама я намерила. Пита ме „Еленке, тази бучка от теб ли е паднала?“ Признах си, а тя казва: „Ами вчера като гълчах Кирил, че той е взимал от захарта, защо не каза, че не той, а ти си вземала? Знаеш, че няма нито да ти се карам, нито да те бия. Трябваше да си признаеш, за да не гълча неоснователно Кирил.“ Захарта тогава се държеше само за случаи, когато някой се разболе, че като му се направи чай, за него да има захар.

После ние децата пораснахме и едно след друго излетяхме от дома. Аз се омъжих през 1938 г. Роди ни се детето. Направихме си къща. Мъжът ми Цветан бе много добър, разбирахме се добре. Още преди да се оженим той ми каза, че по убеждения е комунист. Там, където си направихме къщата, отдолу бе махала Найденови, а отгоре махала Кратуните. Навремето, когато много осиковчани се изселили, едни към Дунавската равнина, други към Делиормана, с надежда за по-добър живот, продавали тук своите земи. Тогава свекърът ми купил на това място земи на едно място, които после обработвахме. Не бяха много, но стигаха за препитанието ни. Живеехме в къщата със свекъра. Мъжът ми Цветан бе и дърводелец, изработваше мебели. В селото ни се отглеждаха много джанки, сливи, ябълки. Варяха ракия. Печаха сливи и ябълки за ошав. Отглеждаха по някое добиче. Та и нашето семейство бе така. През 1941 г., когато започна партизанското движение ние с мъжа ми помагахме с каквото може. Той стана ятак на отрядите „Георги Бенковски“, „Чавдар“ и Червенобрежкия отряд. Подготвяше се и ми каза, че когато се наложи и той ще излезе като партизанин.

Съпругът на леля Еленка, Цветан Пешков Цацов, е роден на 7 март 1907 г. в с. Осиковица. Завършва прогимназиално (основно) образование в родното си село. Още по това време, за неговата бъдеща политическа ориентация влияние оказват учителите - комунисти в осиковското училище Мара и Михаил Пенжеркови. След прогимназията постъпва в Дърводелското училище в Етрополе. Двугодишното обучение там изграждат в него умения на мебелист, но той има желание да усъвършенства занаята в по-реномирано училище, каквото е Столарското училище в Русе. В крайдунавския град отново попада на хора, които го увличат в комунистическите идеи. След завършване на русенското училище полага успешно изпит в Търговско – стопанската камара в София и получава майсторско свидетелство за мебелист. Действително, изработените от Цветан Пешков мебели: столове, маси, кревати, скринове и най-вече гардероби се отличават с красив дизайн, майсторска, здрава изработка. Един такъв, изработен от него гардероб, моята майка купува през моминските си години и той все още краси една от стаите на казанлъшката къща, наследена от сестра ми.

Зимата на 1943 -1944 г. бе много тежка. Още късна есен на 1943 г. в нашия край имаше много напрежение и се предполагаше, че ако останат хората в гората, много от тях след блокада ще бъдат унищожени. В нашата къща, както и в някои други къщи в нашия край се подготвяха скривалища да бъдат прибрани партизани. Скривалището още стои. Мястото, където правихме къщата имаше наклон и там се получаваха една засечка. Там изкопахме мазичка, над която в едната част направихме стая, а в другата част направихме работилница. Още лятото на 1943г. един ден Цветан ми рече: „Знаеш ли какво съм намислил нощеска? Ще вдигна над работилницата две стаи.“ Понеже имахме план да правим къща отделно той казва: „Къщата ще я правим по-нататък, а сега временно колкото тухли са останали ще вдигнем две стаи, че не се знае какво ще стане. Ако оживея ще направим нова къща по план, ако не – да има къде да бъдете с детето“.

Когато търсиха място за партизаните той реши да направи в стаята гардероб, като на гърба му да пробие отвор в стената и оттам да се влиза в това мазенце, в засечката. На 18 декември 1943 г. на чета „Бачо Киро“ от отряд „Чавдар“ става

разкритие, горе в планината, в Лопянский балкан. Става така, че двама партизани отиват в София да се лекуват. Хващат ги и те изказват, че горският е ятак. Става сражение горе. Арестуват един адвокат от Етрополе, който бе секретар на районния комитет на БРП(к). Едно момче, Михо, от Етрополе, успява да избяга и през нощта дойде, извика Цветан и му казва, че става разкритие. Замислиха да намерят оръжие с намерение да освободят адвоката, защото се съмняваха дали ще издържи и да не издаде останалите. Аз ги насочих към вуйчо Марин, на мама сестрин мъж, защото предполагах, че има оръжие, защото през 30-те години бе подофицер и когато се уволни се върна с един голям сандък, в който предполагах, че има оръжие. Цветан ходи там, но вуйчо му казал, че няма оръжие. По него време убиха няколко партизани и един по един арестуваха ятаците. Не зная кой точно е предал Цветан. Повечето предполагаха, че е Никола Михайлов – председател на кооперацията в с. Лопян. Преди това Цветан му имаше голямо доверие. Казваше, че Никола доставил на партизаните много неща, включително радио.

Цветан го арестуваха на 21 декември 1943 г. Дойдоха у дома голяма група – военни и цивилни. Разбичкаха всичко. Цветан бе много подреден. Всяко нещо, дори и на сън да го събудиш, знаеше къде е сложено. Та като дойдоха сякаш вихрушка мина из дома. Цветан го взеха само с върхни дрехи. На другия ден реших да му занеса одеяло в полицията в Етрополе, където бе задържан. Татко не ме пусна като каза: „Аз ще му занеса одеялото, защото виж, че и тебе са те задържали и детето какво ще прави?“ Отиде, но не му разрешили да предаде одеялото. В петък – 24 декември видели, че с камион ги карат към Ботевград. Цветан бил най-отзад и като минавали през село махнал с ръка на Кольо Вутов. После се пусна слух, че са убити, но аз не исках да повярвам. Но се оказа истина....“

Тук леля Еленка със сълзи в очите прекъсна разказа. Разбрах, че ако продължим разговора за злокобния край на живота на съпруга ѝ, ще я разстроя още повече.

Последните десет дена от живота на Цветан Пешков са един печален пример не само за беззаконие, а и за терор осъществен от същества, които за съжаление са имали човешка външност. Един от многото подобни случаи извършвани в България след 9 юни 1923 г., през 1925 г., през периода от юли 1941 г. до 08.09.1944 г., а и след тази дата, чак до началото на 60-те години на ХХ в. Отначало Цветан Пешков и останалите арестувани, общо 17 души, са откарани в полицейското управление в Етрополе, където са измъчвани. След това са откарани с камион в Ботевград и затворени в едно помещение на казармата, където отново са измъчвани. В нощта на 31 декември 1943 г., точно срещу Новата 1944 г. ги откарват към Арабаконашкия проход и в местността „Черния паметник“ ги застрелват. Без ясни обвинения, без съд, без присъда. Седемнадесет души, които остават в домовете си жени – вдовици, деца – сираци. Палачите оставят на мястото на разстрела телата на пет мъже и една жена, а на другите връщат и заравят в двора на казармата. Пускат слух, че при опит да откарат арестуваните за съдене в София, в прохода е станало сражение с партизаните, при което част от арестуваните са загинали, а другите избягали при партизаните. След 09.09.1944 г. се разбира истината от показанията на един войник, на който са възложили да зарови труповете в казармата. Войникът показва мястото и през есента на 1945 г. изравят телата. Тялото на Цветан Пешков Цацов е било най-отгоре. Пренасят ги в Етрополе, където ги погребват в Братска могила.

След значителна пауза, която направихме с леля Еленка, се прехвърлих с въпрос за годините след 1944 г. и тя продължи:

„От 1944 г. до 1951 г. живях в Осиковица с детето и с болния си свекър. През 1951г. ме поканиха на работа в Ботевград и там работих като деловодител в Околийския съвет, в някои обществени организации, а през последните десет години преди пенсиониране в Машинно-тракторната станция (МТС). Детето отначало учеше в Осиковица, после за кратко в Ботевград. Откриха Суворовско училище и прецених, че е добре да продължи там, но след няколко години го закриха и той постъпи в Строителния техникум в София. След това учи във ВВУ „Г. Бенковски“. Останах самичка в Ботевград. През 1959г. завърших къщата и все имах надежда, че синът ми един ден ще дойде да живее тук, но той отдавна се устрои добре да работи и живее в Пловдив. От построяване на къщата до днес отглеждам зеленчуци в двора, кокошки, овце. Никога не стоя без работа...“

Към казаното от леля Еленка, че тя никога не стои без работа мога да добавя, че бе талантива тъкачка на домашен стан в къщата си. Изтъканите от нея килими, губери и др. са истински произведения на изкуството. За последен път се видях с леля Еленка през октомври 1994г., когато доста болна бе в дома на сина си Петър, в Пловдив. Интересуваше се как е минало погребението на починалия малко преди това неин брат Кирил. После ме попита, как върви строежът на втория етаж на къщата наследена от родителите ми в Казанлък, който строеж аз със съпругата ми бяхме започнали пет години по-рано, но покачването на цените забави. Разказах ѝ, че вече извършваме довършителните работи и описах какво представлява надстройката. Въпреки болестта си, тя искрено се зарадва, лицето ѝ се оживи и дори се усмихна и промълви: *„Ако бе жива майка ти, как щеше да се радва! Тя все си мечтаеше и споделяше с мене как да се разшири къщата, за да живеете един ден в нея.“*

Почина на 19 ноември 1994 г. в Пловдив. Отидох на поклонение в дома на сина ѝ, а след това в автобус, с други роднини следвахме катафалката, която се отправи към по-новите по онова време пловдивски гробища. Автобусът се забави и значително изостана от катафалката, която почти не се виждаше в далечината на равния, прав път. В него момент ме сподобиха тъжни мисли за човешкия живот. Като във филмова лента за минути в съзнанието ми минаха стотици случки с леля Еленка, чувах нейния глас, който в моменти на униние на някоя от сестрите ѝ им е давал кураж. Дали е можела да предположи в онези далечни години, когато е посрещала несгодите и трагедиите на живота и успешно ги е надмогвала, че в един хладен, ноемврийски ден на 1994 г. тленните ѝ останки ще пътуват в пловдивска катафалка, чийто шофьор няма търпение да изчака хората от поклонението?